

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ЯРЧЕНКО ЮЛІЯ ВІТАЛІЙВНА

**ІСТОРІЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ
УКРАЇНИ. 1861-1920 РР. ІСТОРІОГРАФІЧНІ
АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ**

07.00.06 -

*історіографія, спеціальні історичні
дисципліни та методи історичного
дослідження*

АВТОРЕФЕРАТ

*дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук*

Дніпропетровськ - 1995

AB 32.868

0755465 (W)
УНІВЕРСИТЕТ

Робота виконана на кафедрі українознавства Херсонського індустріального інституту.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
марчук Леонід Іванович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Панченко Петро Пантелеймонович

доктор історичних наук, професор
Підгаецький Віталій Васильович

Провідна установа: Запорізький державний університет

Захист відбудеться " 6 " вересня 1995 р. о 13 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 053.24.08 по присвоєнню наукового ступеня кандидата історичних наук в Дніпропетровському державному університеті /м. Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 72, аудиторія 307/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Дніпропетровського державного університету.

Автореферат розісланий " 28 " вересня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук,
доцент

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Тутік А.С.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність теми дослідження. Здобуття Україною державної незалежності настійно вимагає докорінного реформування суспільства. Литтєві інтереси народу, доля суверенітету значною мірою залежать від соціальної стабільності держави, яка б забезпечила умови для реформування економіки, і перш за все - аграрного сектору. Аграрна криза в нашій країні триває вже декілька десятиріч, і одним із засобів виходу з неї є надання селянам права розпоряджатися землею. Ставши власником землі, селяни повинні влитися до демократичного кооперативного руху, життєздатність та ефективність якого перевірені життям багатьох поколінь народів світу.

Випробувано цей рух і в українських землях у найскрутніших економічних і соціальних ситуаціях ще до встановлення радянської влади в Україні. Демократичний кооперативний рух, який базується на християнських морально-етичних засадах і загальнолюдських цінностях, користувався небувалою популярністю серед українського селянства тому, що відстоював свободу особи, рівноправність, право на приватну власність, самоврядування, людську та національну гідність. Але у зв'язку з тим, що цей рух заперечував диктатуру, класову ворожнечу його оголосили ворожим комуністичній ідеології, скомпрометували, заборонили і знищили.

Тим часом демократичний кооперативний рух - це один з найважливіших засобів мобілізації внутрішніх матеріальних і духовних ресурсів на подолання економічної кризи. Щоб відродити цей рух в Україні, спрямувати його на розвиток економічної та соціальної сфер сільського господарства потрібна все-

бічна підготовка, і насамперед узагальнення досвіду розвитку відносин в сільському господарстві, а саме докорінне вивчення й використання досягнень української сільськогосподарської кооперації, яка зародилася в Україні в другій половині XIX століття й набула широкого розмаху в перші десятиліття XX століття. Цього часу українська кооперація перетворюється в могутній національно-господарський рух, який став одним з головних чинників в економічному та національно-культурному відродженні України в часи її змагань за незалежність.

Досвід діяльності різних форм сільськогосподарської кооперації України у вказаний період свідчить про те, що вона, по-перше, була важливим шляхом підвищення ефективності та товарності сільськогосподарського виробництва, задоволення потреб країни у його продукції. По-друге, сприяла впровадженню інтенсивних форм господарювання на основі плуралізму власності. По-третє, як масова організація, відіграла значну роль у справі розвитку самодіяльності мас, залучення їх до активної участі у суспільно-політичному житті.

Бурхливий розвиток сільськогосподарської кооперації породив велику кількість літератури з проблем кооперативного будівництва, вплинув на розвиток кооперативної думки, в якій знайшов відбиток позитивний і негативний досвід існування сільськогосподарської кооперації в межах України. Узагальнення цього досвіду шляхом аналізу й систематизації інформації про діяльність української сільськогосподарської кооперації може прискорити здійснення сучасної земельної реформи в Україні. Саме це й обумовлює актуальність теми обраної дисертаційної роботи.

Об'єктом дослідження дисертації виступає інформація про

діяльність сільськогосподарських кооперативів, що міститься в літературі, надрукованій починаючи з другої половини XIX століття й до нашого часу, в якій висвітлюються теоретичні та практичні аспекти виникнення й діяльності сільськогосподарської кооперації в Україні з моменту виникнення й до 1920 року. Слід зазначити, що відображення в літературі проблем кооперативного будівництва в Україні в своєму розвитку пройшло декілька етапів, тісно пов'язаних з політичною ситуацією в країні.

Хронологічні рамки, охоплюючи період розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні з 60-х років XIX століття й до 1920 року, обмежують добір літератури, в якій розглядаються проблеми сільськогосподарської кооперації. Цього часу відбувається зародження української сільськогосподарської кооперації, її розвиток і оформлення в могутній національногосподарський рух. З встановленням радянської влади в Україні в 1920 році українська кооперація уникає своїх національних ознак, а основні принципи кооперативного будівництва - самостійність, самоврядування - знищуються. Таке визначення рамок дослідження дозволяє простежити розвиток сільськогосподарської кооперації від початкового етапу посіву кооперативних ідей до етапу найвищого розвитку кооперації за весь час її існування. Радянський етап кооперативного будівництва автор не розглядає.

Ступінь наукової розробки проблеми. Безумовно, що бурхливий розвиток кооперації в Україні не міг не викликати уваги науковців та фахівців до вивчення історії виникнення та розвитку сільськогосподарської кооперації. Тому, в цілому, проблемам сільськогосподарської кооперації України науковці при-

ділили досить уваги. Більшість досліджень проблем української сільськогосподарської кооперації зроблено за часів радянської влади, і тому інформація в них подається з урахуванням існуючої комуністичної ідеології. З тих робіт, де розглядається сільськогосподарська кооперація дорадянського періоду майже неможливо відокремити праці, де б всебічно висвітлювалась ця проблема в межах України. Щодо спеціальних історіографічних досліджень, то вони майже відсутні.¹ Особливо це стосується дорадянського періоду. Тому, на наш погляд, слід розглядати й аналізувати історичну літературу за такими напрямками: роботи, в яких розглядаються проблеми сільськогосподарської кооперації, надруковані в дорадянський період, праці радянського часу й історичні огляди проблем кооперативного будівництва, надруковані з моменту перебудови радянського суспільства й існування незалежної України.

Слід зазначити, що історіографічні аспекти існування сільськогосподарської кооперації в Україні в другій половині XIX - перших двох десятиліттях XX століть розглядаються в повному обсязі лише в дисертаційних дослідженнях,² але обмеження

---

¹ Історіографія історії Української ССР /М.С.Хмель, Д.Я.Телегін, С.С.Березанская и др., АН УССР, институт історії. - К.: Наукова думка, 1986; Коваленко Л.А. Історіографія історії Української РСР від найдавніших часів до Великої Жовтневої соціалістичної революції. - К., 1983 та ін.

² Гончаренко В.В. Кооперативні організації: економічна природа і проблеми відродження в Україні: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.01 /Київський університет ім. Т.Г.Шевченка. - К., 1993; Морозов А.Г. Кредитна сільськогосподарська кооперація УСРР в роки непу: Автореферат дисертації на здобуття

обсягу історіографічного розділу не дозволяють провести аналіз кооперативної літератури всебічно.

Белику допомогу авторові при виявленні публікацій з проблем сільськогосподарської кооперації України вказаного періоду надали бібліографічні покажчики. Зайнявши з 60-х років помітне місце в житті суспільства, кооперація швидко породила присвячену їй літературу, яка набула розвитку настільки швидко, що вже в 70-х роках виникла необхідність її систематизації. Це завдання прийняв на себе видатний бібліограф В.І.Межов, який у 1873 році надрукував "Библиографический указатель книг, относящихся к обществам, основанным на началах взаимности, артелям, положении рабочего класса и мелкой кустарной промышленности в России". Згодом В.І.Межов почав періодично друкувати "приложения" до цього видання. Він включав в покажчик не тільки книги й брошури, але й журнальні та газетні статті невеликі за обсягом. Сьомий додаток був складений разом із М.В.Гавриловим, а останній – восьмий, виданий вже після смерті відомого бібліографа, за редакцією тільки М.В.Гав-

-
- наукового ступеня доктора історичних наук: 07.00.02 /АН України, інститут історії України. - К.,1994; Прокопенко І.П. Сільськогосподарська кооперація у суспільно-політичному житті України /1880 - початок 30-х років ХХ століття/: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 /КДУ ім. Т.Шевченка. - К.,1992; Болотова Е.Ю. Создание общекрепостного законодательства в дореволюционной России /конец XIX века - 1917 год./: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук: 07.00.02 /МГУ им. В.И.Ленина. - М.,1991; Бутенко І.І. Сільськогосподарська кооперація Півдня України другої половини ХІХ - початку ХХ століття: Автореферат дисертації на

рилова.

У 1900 році Санкт-Петербурзьке відділення комітету сільських ссудо-ощадних і промислових товариств почало видання зведеної бібліографічної роботи, яка становила перелік у загальній алфавітній послідовності всіх видань і статей з проблем кооперації, які були описані Б.І.Межовим, з невеликими додатками. Робота ця проводилася при участі С.В.Бородавського і була надрукована в 1903 році як "Указатель книг и статей о кооперации и мелком народном кредите".

За післяреволюційні роки була надрукована велика кількість бібліографічних покажчиків, в яких розглядалися проблеми кооперації взагалі й сільськогосподарської зокрема.^I

здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук:
07.00.02 /Дніпропетровський державний університет. - Дніпропетровськ, 1994 та ін.

^I Литература по сельскохозяйственной кооперации в 1923 г. Обзор // Вестник сельскохозяйственной кооперации. - 1924. - № 3. - С.40-44, 54-69; Меркулов А.В. Издания Центросоюза за 25 лет /1898-1923/. Систематический указатель. - М.: Издание Центросоюза, 1924; Каталог книжок про кооперацію на 1 липня 1925 р. - Харків, 1925; Систематический указатель литературы по кооперации. 1856-1924 гг. /Сост. И.Ф.Гриценко, А.В.Меркулов. - М.: Центральное товарищество "Кооперативное издательство", 1925; Рудь М.П. Українська Радянська Соціалістична Республіка. 1917-1967. Бібліографічний покажчик літератури. - К.: Наукова думка, 1969; Навіки разом: бібліографічний покажчик. - Львів, 1979; Історія класів і соціальних верств радянського суспільства /Покажчик літератури за 1970-1985 рр. /Уклад. Н.А.Дехтярова /Під ред. С.В.Кульчицького. - К.,1986; Історія класів і соціальних верств радянського суспільства /Покажчик літератури 1986-1987 рр./ Уклад. Н.А.Дехтярова, Є.Г.Кузнецова /Під ред. С.В.Кульчицького. - К.,1987; Кондратьев Н.Д., Макаров Н.П.,

Слід відокремити, що не дивлячись на велику кількість науково-допоміжних бібліографічних покажчиків, вони все ж таки не дають повного паралеліку літератури, в якій висвітлюються питання щодо сільськогосподарської кооперації України. Це пояснюється тим, що чимало досліджень на момент видання покажчиків ще знаходилося в спеціондах. Серед них - праці вчених-аграрників та діячів, які у 20-ті роки працювали у наркоматах земельних і продовольчих справ, установах сільськогосподарської та споживчої кооперації. Це документи з'їздів і конференцій небільшовицьких партій - Української комуністичної партії /боротьбисти/, Української комуністичної партії /укапісти/, українських есерів, пленумів їх ЦК, праці їх керівників. Це - статистичні видання центральних і місцевих органів державної влади, кооперативних об'єднань. У цих публікаціях містяться теоретичні положення про сільськогосподарську кооперацію, значний фактологічний матеріал і відповідні оцінки щодо різних форм кооперативного руху на селі. В останні роки починають удруге публікуватися всі ці матеріали, але за недостатністю часу і коштів не всі вони ще потрапили до бібліографічних видань.

Немає також і повного бібліографічного покажчика українськомовної літератури щодо історії України та української сільсько-

---

Чаянов А.В., Челинцев А.Н. Указатель литературы. - М.,1988; Історія селянства Української РСР, 1919-1989 рр.: Науково-допоміжний бібліографічний покажчик /Склад. Т.А.Лримліпко та ін. - К.,1990; Сторінки історії України: Бібліографічний покажчик. /Державна історична бібліотека УРСР. - Вип.І. - К.,1990; Історія України: науково-допоміжний бібліографічний покажчик. - К.: Державна історична бібліотека України. - Ч.І. - К.,1992; Ч.2. - К.,1993; Ч.3. - К.,1993.

господарської кооперації, яка друкувалася за кордоном. З причин малочисельності праць української діаспори в бібліотеках України дисертанту вдалося знайти лише єдиний бібліографічний покажчик, в якому надається анотована бібліографія української літератури в Канаді, де міститься перелік канадських книжкових видань 1908-1966 років.¹

Тільки за приблизним підрахунком у 1870-1995 роках з питань розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні було опубліковано декілька тисяч книг, брошур, статей у наукових та партійних журналах. На жаль, не всі з них знайшли свою оцінку в данній роботі з причин об'єктивних і суб'єктивних обставин. Але дисертант сподівається, що характеристика основоположних, відзначаючих основні тенденції трактування проблем сільськогосподарської кооперації України праць дасть можливість об'єктивно класифікувати етапи розвитку кооперативної й кооперативно-історичної думки, а також висвітлить ступінь розробки проблем української сільськогосподарської кооперації.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі принципів історизму та з використанням проблемно-хронологічного методу, показати, як згідно з обставинами та періодом друкування праць, в кооперативній та історичній літературі змінювалися оцінки сільськогосподарської кооперації, як відбувалося нівелювання з боку дослідників національних ознак українського кооперативного руху, як ігнорувалося авторами це явище з фундаментальних дослідженнях з історії України, та як на сучас-

---

¹ Анотована бібліографія української літератури в Канаді. Канадські книжкові видання 1908-1966. - Едмонтон: Славута, 1987.

ному етапі робляться спроби критичного аналізу і використання позитивного досвіду кооперативного будівництва.

Автор розуміє, що для дисертаційного дослідження їм обрана дуже важка проблема, тому конкретизація даної мети знайшла свій вияв у таких дослідницьких завданнях:

1. шляхом всебічного аналізу змін в історії України показати, як згідно з умовами змінювалося ставлення з боку вчених та фахівців до ідеї кооперативного будівництва, розкрити особливості висвітлення історії української сільськогосподарської кооперації в існуючій кооперативній та історичній літературі.

2. Спираючись на узагальнення існуючої інформації про діяльність сільськогосподарської кооперації в межах України виділити основні етапи розвитку кооперативно-історичної думки, а згідно цьому визначити періодизацію історіографії сільськогосподарської кооперації України.

3. Через поглиблений аналіз праць перших українських кооператорів, показати їх цінність для всебічного вивчення проблем сільськогосподарської кооперації, бо написані вони були безпосередньо практиками кооперативного руху і, не зважаючи на їх здебільшого агітаційний характер, містять фактичний матеріал, що наближає їх до джерел.

4. шляхом посилення проаналізувати основні теоретичні положення досліджень представників "старої" кооперативної школи й показати їх значимість для всебічної оцінки висвітлення в кооперативній і історичній літературі діяльності сільськогосподарської кооперації в Україні в другій половині XIX - перших двох десятиліттях XX століть.

5. Визначити нові підходи до вивчення історії сільсько-

господарської кооперації в Україні, які з'явилися в кооперативних і історичних дослідженнях на сучасному етапі.

6. Сформулювати практичні рекомендації щодо подальшого дослідження історії сільськогосподарської кооперації згідно з сучасними умовами.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше робиться спроба класифікувати літературу, в якій висвітлюються проблеми виникнення, розвитку й загибелі української сільськогосподарської кооперації другої половини XIX - перших двох десятиліть XX століть, вказуються основні періоди в розвитку кооперативно-історичної думки згідно зі змінами влади, визначаються основні напрямки подальшого вивчення історичної інформації щодо проблем української сільськогосподарської кооперації на сучасному етапі. Висновки та рекомендації зроблено з урахуванням сучасного рівня пізнання історичного досвіду сільськогосподарської кооперації.

Практична значущість роботи полягає в тому, що висновки та положення можуть бути використані при підготовці наукових праць з історіографії історії української сільськогосподарської кооперації, історії кооперативної думки взагалі й української зокрема, історії українського суспільства та українського селянства в другій половині XIX - на початку XX століть.

Апобанція. Основні положення й висновки дисертації обговорювались на засіданні кафедри українознавства Херсонського індустріального інституту, викладені в публікаціях автора, доповідях на науково-практичних конференціях.

П. СТРУКТУРА Й ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ.

Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та переліку використаної літератури.

У вступі обгрунтовано вибір теми, визначені її актуальність і ступінь розробки, коло літератури та довідково-бібліографічних показників, на основі яких виконана робота, сформульована мета і завдання, а також наукова новизна і практична значущість дисертації.

У першому розділі - "Початковий етап вивчення сільськогосподарської кооперації України. Друга половина XIX століття - 1920 рік", зазначається, що повна історіографія питання кооперативного руху в Росії, а також і в Україні другої половини XIX - початку XX століть налічує декілька тисяч робіт. Насамперед - це праці дорадянського періоду, бо широко розвинутий в цей час кооперативний рух не міг не викликати закономірного інтересу з боку дослідників - істориків та економістів.

Цінність дорадянських робіт міститься поперед усього в чисельності наведеного в них фактичного матеріалу. Автори їх були не тільки теоретиками, а переважно практиками й керівниками кооперативного будівництва. Це надає їх свідченням особливу джерелознавчу значимість. Але на той час їх завдання були обмежені необхідністю пояснення основних положень, пропагандою передового кооперативного досвіду, агітацією за широку участь мас у кооперативній праці.

Перші українські праці, в яких розглядалися проблеми кооперації мали переважно статистико-описовий, а згодом і історичний характер. Серед перших пропагандистів кооперативного руху в Україні слід визначити М.Зібера, М.Балміна, М.П.Драгоманова, С.А.Подолянського, Ф.Щербаня, М.В.Левитського та інших.

Аналіз інформації та умозаклячень щодо сільськогосподарської кооперації України, зроблений на основі літератури з проблем кооперативного будівництва, проведений у першому розділі роботи, свідчить про те, що вже до 1920 року вченими та практиками кооперації України в основному були проаналізовані й розроблені основні аспекти кооперативного будівництва взагалі й сільськогосподарської кооперації зокрема.

Був вивчений і удосконалений досвід кооперативного руху Західної Європи, надані рекомендації щодо впровадження цього досвіду згідно з місцевими умовами. Були проаналізовані передумови виникнення й розвитку сільськогосподарської кооперації, показана дія хліборобських артілей під приводом М.В.Левитського; проілюстрована діяльність різних видів кооперативів, зокрема як то кредитних, споживчих, побутових та інших. Підведені підсумки майже тридцятилітньої діяльності Селянського поземельного банку. Вченими "старої" кооперативної школи в основному були розроблені проекти статутів, зроблені спроби урегулювання правового положення кооперативних органів, в цілому був підготовлений законопроект про кооперативні товариства. Для ознайомлення з кооперативною теорією, практичним досвідом кооперативної праці була впроваджена ціла низка вищих кооперативних шкіл, викладачами в яких були вчені й практики кооперативного руху, які й були авторами перших підручників з кооперації.

В літературі цього періоду були висвітлені майже всі теоретичні й практичні питання кооперативного будівництва, теорія кооперації розвивалася в тісному зв'язку з історичними умовами. В цілому, українська кооперація жила повнокровним життям, маючи міцну теоретичну базу, в період існування Української Народної Республіки. З 1920 року, з встановленням

радянської влади в Україні, починається руйнування як принципів кооперації взагалі, так і її суто української ознаки зокрема.

У другому розділі - "Вивчення сільськогосподарської кооперації України в радянський період. 1920-1991 роки", відзначається, що з перемогою радянської влади в Україні відбуваються перетворення в сфері кооперації. Своїми першими діями більшовики, фактично знищили суто українську кооперацію й створили на її місці російську філію "української кооперації", цілком залежну від російського центру. На початку 1920 року фактично перестав існувати інститут суто української кооперації, а кооперативне будівництво, яке ще можна простежити в 20-ті роки з кожним роком набуває все більшого впливу з боку більшовицької ідеології.

З 1920 й до початку 1990-х років кооперативна думка в своєму розвитку пройшла декілька етапів, тісно пов'язаних з політичною ситуацією в Росії й в Україні. За ці сім десятиріч майже зовсім зникають згадки про існування кооперативного руху в дорадянській Україні.

Слід зазначити, що й в великій лаві кооперативної літератури 20-х років лише невелика кількість робіт були присвячені розвиткові кооперативного руху в Україні в другій половині XIX - перші два десятиліття XX століття. Насамперед це було обумовлено ідеологічною лінією, що проводила комуністична партія. Але, не дивлячись на те, що за роки нової економічної політики спостерігалось послаблення впливу більшовицького керівництва на розвиток економічної галузі, все ж таки, зміни, що відбулися в кооперативному русі, вплинули на кооперативну думку. Підпорядкованість центрові, привілей споживчої кооперації спричинилися до погноблення українського коопера-

тивного життя.

30-ті роки стали для української та й російської кооперації роками, коли майже зовсім була знищена кооперативна думка. Єдиною формою "радянської кооперації" були колгоспи, але основні принципи кооперації в них були зруйновані. Більш того, саме в 30-ті - першу половину 50-х років багато з опублікованого раніше було вилученим з вільного користування, а децю навіть знищено. З цього часу в повному обсязі проблеми кооперації розроблялися лише за межами Радянського Союзу.

40-ві - перша половина 80-х років суттєво не відрізнялися між собою з предмету ставлення до кооперативного будівництва. Розвитку набули тільки колгоспні та споживчі кооперативи, які по суті не можна відносити до суто кооперативних форм. Згідно з цими умова розвивалася й кооперативна думка.

Окрему групу складає інформація про діяльність сільськогосподарської кооперації в Україні, що міститься в літературі, надрукованій різними українськими інституціями за кордоном, зокрема Українським інститутом громадознавства та Українською господарською академією в Празі, Українським науковим інститутом у Варшаві та іншими. В цих працях особлива увага приділяється критичному аналізу економічної політики 1917-1920 років, викладаються альтернативні підходи щодо можливих в ті часи аграрних перетворень в Україні, визначаються причини, що призвели до руйнації системи української кооперації, до втрати нею національних відмінностей. Взагалі праці вчених-кооператорів української діаспори містять багатий фактичний матеріал, відзначаються науковою об'єктивністю позицій авторів.

У третьому розділі - "Нові підходи до вивчення історичного

досвіду сільськогосподарської кооперації України на сучасному етапі", зазначається, що з моменту освітлення політичної ситуації в Радянському Союзі - проголошення перебудови, гласності, а потім кризи влади, яка призвела до руйнації СРСР й проголошення незалежних держав, відбуваються зміни у соціально-економічному, суспільно-політичному й культурному житті України. Ці зміни відбуваються із великими труднощами. Господарство перебуває в кризовому стані. І все ж таки почалося національне відродження українського народу. Зріс інтерес громадян до історичного минулого країни, зокрема до історії виникнення та розвитку української сільськогосподарської кооперації.

Саме тому виникла необхідність знайомства з інформацією, що стосується кооперативного будівництва в Україні, появи нової літератури з проблем кооперації. У цей період проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації знайшли відображення в документальних збірниках, виданих обласними і державними архівами. Більш широко, ніж у минулі роки, проблеми сільськогосподарської кооперації висвітлені у дисертаціях, колективних та індивідуальних монографіях, навчальних посібниках, брошурах, статтях. Але роботи цього часу розглядають в основному лише економічні аспекти розвитку сільськогосподарської кооперації. По суті у межах старих концептуальних підходів висвітлюються питання про етапи розвитку і значення сільськогосподарської кооперації, її соціальна база розглядається лише з класових позицій, без урахування традиційної прихильності українських хліборобів до кооперативного руху. Зберігаються старі оцінки кредитної кооперації, слабо висвітлюються суспільно-політичні проблеми. По суті не розкрита роль сільськогосподарської кооперації у суспільно-політичному житті України.

Взагалі, починаючи з 1990-х років в історичній і кооперативній літературі відбулися позитивні зміни в бік поширення дослідження проблем кооперативного руху в Україні. З урахуванням аграрної кризи, що панує в країні на сучасному етапі, виникла необхідність розглянути досвід шляхів поліпшення економічного становища в аграрному секторі. Одним із таких шляхів і є сільськогосподарська кооперація, яка почала робити перші шляхи на терені сільського господарства України. Для більш ефективного використання ідей кооперації потрібен детальний аналіз досвіду кооперативного будівництва в попередні часи. Тому саме в наші роки з'явилася велика кількість робіт, в яких розповідається про існування кооперативного руху в Україні в дорадянські часи. На жаль, ця література ще не набула широкого розповсюдження і часто носить агітаційний характер. Компенсацією відсутності загальних робіт щодо проблем кооперативного будівництва в Україні виступають дисертаційні дослідження та перевидання робіт і монографій вчених-кооператорів "старої" кооперативної школи.

У висновках дисертації зроблено узагальнення. Зокрема показано, що особливості висвітлення історії української кооперації в існуючій літературі тісно пов'язані з терміном її друкування, бо великий вплив на концептуальне вирішення проблем кооперативного будівництва мала пануюча ідеологічна політика. Велику цінність для всебічного дослідження проблем сільськогосподарської кооперації України другої половини XIX - перших десятиліть XX століть мають праці, написані практиками кооперативного будівництва й теоретичні дослідження вчених-аграрників "старої" кооперативної школи. Було виділено основні етапи розвитку історичної думки щодо сільськогосподар-

ської кооперації України.

Слід зазначити також, що зневажання до історіографії кооперативного руху в Україні в другій половині XIX - перших двох десятиліттях XX століть на сучасному етапі виступає загрозливим для історичної науки, бо може привести до історичного нігілізму, що спостерігалось в попередній термін існування Української радянської республіки. Вже сьогодні ясно, що формування істинно модерного сільського господарства неможливо без відродження в новому стані сільськогосподарського кооперативного руху.

Головний зміст дисертації викладено в наступних публікаціях автора:

1. Ярченко Ю.В., Бутенко І.І. М.В.Левитський - організатор хліборобських артілей на Херсонщині // Гуманітарний вісник /досвід, проблеми, перспективи/. - Дніпропетровськ: ДГА України, 1994. - Вип.ІІ, ч.І. - С.28-30.
2. Ярченко Ю.В. Деякі аспекти розвитку кооперації в Україні // Тези доповідей та виступів на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції "Методологія і зміст гуманітарної освіти: сучасний етап і перспективи розвитку". - 27-28 травня 1993 р. - Херсон, 1993. - С.40-41.
3. Ярченко Ю.В., Бутенко І.І. М.В.Левитський - український "артільний батько" // Україна: становлення незалежності: Тези Всеукраїнської науково-методичної конференції. - Жовтень 1993. - Одеса. - С.103-104.
4. Ярченко Ю.В. Дослідницька робота студентів на семінарських заняттях з курсу історії України // Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції "Українознавство у технічному вузі: методологія, методика, перспективи". Секції І, П, Ш. - К.:УДУХТ, 1994. - С.77-78.

Ярченко Ю.В. История сельскохозяйственной кооперации Украины 1861-1920 гг. Историкографические аспекты проблемы. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06. - историография, специальные исторические дисциплины и методы исторического исследования, Днепропетровский государственный университет, Днепропетровск, 1995.

Защищается текст диссертации, основное содержание которой изложено в 4-х научных работах. В диссертации анализируется информация, имеющаяся в литературе по истории сельскохозяйственной кооперации в Украине, издаваемая начиная со второй половины XIX в. и до настоящего времени.

Установлено, что по характеру освещения истории кооперативного движения в Украине литературу можно разделить на три периода: со второй половины XIX в. до 1920 г., с 1920 по 1991 гг. и последний период - с 1991 по настоящее время.

Научно-прикладное значение диссертации заключается в том, что предложенные рекомендации одобрены.

Yarchenko J.V. History of agricultural cooperation of Ukraine 1861-1920 years. Historiographical aspects of the problem. Thesis for Candidate of Historical Science in speciality 07.00.06. - Historiography, special historical disciplines and methods of historical researching. Dniepropetrovsk State University, Dniepropetrovsk, 1995.

The defence covers the text of the thesis whose basis contents have been stated in four scientific publications. The literature on agricultural cooperation's history in the Ukraine published since the second half of the XIX century to nowadays has been analysed in this thesis.

It has been determined that the literature as for character of elucidation of cooperative movement's history in Ukraine divides into three periods: from the second half of the XIX century to 1920, from 1920 to 1991 and the last period - from 1991 to nowadays.

The scientific and applied significance of the thesis consisted practical recommendations have been approved.

Ключевые слова: сільськогосподарська кооперація, історіографія, характер висвітлення.

XIT r - 100, Anna - 173

454942

ХГТ т - 100, заказ - 175

AB 32868

AB 32.868